

शालभास्कर,
व्याकरण.

लेखक

पंडित जीवी,

रहेवासी अयोध्या देशना हाल बटोदरा

शहरमां.

सन १९०७

ठ. पांचकुवा—अमदावाद.

श्री मत्स्यविजय प्रिन्टींग प्रेसमां छपावी
प्रकट कीधो.

किंमत आना ६.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૯૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૧૧૪૨૧૩

વિષય નં ૬૫

शालाभास्कर,

व्याकरण.

लेखक

पंडित जीवी.

रहेवासी अयोध्या देशना हाल बडोदरा शहरमा

सन १९०७.

आ पुस्तक सन १८६७ ना २५ मा आक्ट प्रमाणे राज-
ष्टर करी ग्रन्थकरताण सर्व हक्क स्वाधीन राख्या छे
मल्लवानो ठेकानो केदारेश्वर ग्रन्थकरताने त्यांथी.

किंमत आना ६.

ગુજરાત વિધાપીઠ પ્રથમ વર્ગ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૩૨

उपाध्याय.

सद्यग्रहर्थो आनान्हो सरस्वाग्रन्थ छपावाना
मारो हेतु एवो छे के संस्कृत भाषा आ हिन्दुस्ताननी
मातृभाषा छे आ भाषा हाल तरत माग जाणवा
प्रमाणे. ने जोवा प्रमाणे अपना देश बंधवो ए
भाषानो अभ्यास बहू थोडो करेछे एना कारणो
जो हुं लखवा वै सो तो बीजू एक पुस्तक लखवुं
पडे परंतु आ ठिकाणे ए विषयनो हु उल्लेख करवा
चाहतो नथी.

फक्त आजना विषय वे शब्द लखी विद्वानोने
तथा देशसेवा आमारा ग्रंथथी थायतो करवानो
विचारथी छपवीने तैयार कन्या छे.

संस्कृत शिखनार बालकोंने सरल रीते ए
भाषानो ज्ञान थाय एवा मारो मल हेतु छे संस्कृत
भाषा सुरू करवाने आजमुधी घणा पुस्तको बाहर
पड्या छे परंतु तेमा अडचण एटलीज छे के

मूल व्याकरणनो अर्थ संस्कृतज भाषामां अथवा
इंगरेजी भाषामां लखायलो छे तेथी बालकोना मगजने
एटलोपचाववुं पडेछे के अवयवमाथी विद्यार्थियो
संस्कृतना अभ्यास छोडी नाशवामाडे छे अने जुनी
वंचागी मातृ भाषाने रजा आपी हालनी कोईपग

काम चलाऊ भाषाना आश्रय ले छे आ मोटी दीहगी
रीनी बात छे. पण सिधांतमा एवो जोइये.

श्लोक.

॥ प्रयोग सिद्धिर्भुना यथा भवेत् ॥

॥ तथाच छात्रस्य लघुत्तमः श्रमः ॥

॥ इदं हि वैयाकरण प्रयोजनम् ॥

॥ नचात्म पांडित्य प्रदर्शनेनयत् ॥ १ ॥

अर्थ.

जथो पदनी सिद्धी संक्षिप्तारिते थाय ने विद्यार्थी
नो श्रम पण ओछो थाय व्याकरणनो आ मुख्य
प्रयोजन छे एमनथी के पोतानी पंडिताई देखाडवा
माटे मूळरीति मुकवुं.

माटे आ एक लघु पुस्तक मूलसंस्कृत ग्रंथोना
आधार कायम राखी मूलतत्वो कायम राखीने कट-
लाक सुधारा साथे शिष्य पद्धतमां गुरुनो आश्रय
नगर साधारण मगजना विद्यार्थियोंने संस्कृत भाषामा
प्रवेश थवाने जेटलो बने तेटलो परिश्रम करी आ
पुस्तक देशबांधवना सेवासा सादर करयो छे आशा
छेके प्रजा आश्रय वधारे मळवायी आ पुस्तकनो
बीजो भाग क्रियापद साधन विषय जल्दी छपावी
प्रगट करीश.

अथसंज्ञाप्रकरणम्.

हवे अक्षरोनी नामसंज्ञा कहे छे.

अक्षरस्थाननियमानि.

अ	इ	ऋ	लृ	उ	ज	स्	ओ	व	ॠ	ॡ
क	च	ट	त	प	ण	स्	ओ			
ख	छ	ठ	थ	फ	न	सं	औ			
ग	ज	ड	द	व	ङ	क्ष	ध			
घ	झ	ढ	ध	भ	म	णि	श			
ङ	ञ	ण	न	म	-					
ह	य	र	ल	ऌ						
	श	प	स							
कंठः	तालु	मध्या	दन्ताः	ओष्ठौ	नासिका	कंठनालु	कंठोष्ठौ	दन्तोष्ठौ	जिह्वा मूलीयः	
Gutturals	Palatals	Linguals	Dantals	Labials	Nasals	Gutturals-Palatals	Guttural Labials	Dantal Labials		

૧
અ ઇ ઉ ક
લૃસમાના:

ઁટલા સ્વરોને સમાન જાનવું.

૨
ઁ ં ઓ ઔ
સંધ્યક્ષરાણિ

ઁટલા સ્વરસંધિથી થયા ને દીર્ઘ છે.

૩
નામિનોઽ-
ના:

અસ્વર મુકિને વિજા' સ્વરો નામિ કેહે
વાય છે.

૪
ગુણવૃદ્ધિઞ્

ઇ ઉ ક્ર ની ક્રમથી ઁ ં ઓ અર થાય
તેને ગુણ અ ઇ ઉ ક્ર ની ક્રમથી આ ં
ઔ આર થાય તેને વૃદ્ધિ કહે છે.

૫
અન્ત્યોપધ-
ષ્ટિશ્ચ

છેલો સ્વર તથા તેથી છેલે જો વ્યંજન
હોય તો બંનેને અથવા છેલ્લા સ્વર કેવલ-
ની; ટી સંજ્ઞા થાય છે.

ને છેલા વ્યંજનના પાહિલાના સ્વર ઉપધા
કેહવાય છે.

અથવ્યજનાનાં પ્રત્યાહારા:

હવે વ્યંજનોનો પ્રત્યહાર દેખાડે છે.

હયવરલ, જણનહમ, જહધધમ, જહદગબ,

છઠથઘઘ, ચટતકપ, શષસ,

(આટલા વ્યંજન છે.)

પહિલા કહેલા સ્વરને વ્યંજનમાથી જારે
બે અક્ષર લિધા હોય ત્યારે તેને પ્રત્યાહાર
કહે ને તે બન્ને અક્ષરોના વચના બધા અક્ષરો
આવિગયા એમ જાણવું. જેમ અબ પ્રત્યાહાર
કહેવાથી અને બના વચના બધા અક્ષરો
લેવા જોઈએ એમજ હલ, હસ, ઇત્યાદિ
સમજઁ.

૬

કુ ચુ ટુ તુ
પુવર્ગાઃ

કુથી કવર્ગ ચુથી ચ વર્ગ ટુથી ટ વર્ગ
તુથી તવર્ગ પુથીપ વર્ગ સમજઁ.

આ પાંચ વર્ગો છે.

૭

સ્પર્શાશ્ર

ક થી મ સુધી બધા અક્ષરો સ્પર્શ કહે-
વાય છે.

૮

કાર્યાયેચ

કાર્ય ના માટે લાંબલુ અક્ષર ઇત્સંજ્ઞક
થાય છે તેનો લોપ થાય.

अथस्वर संधिः

बे शब्द एकटा थयाथी तेमना वचने
संधि कहे छे.

०.
नामिनांयः
स्वरे

विधि आश्रितः (सूत्र एटले नियम) इ,
उ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ, नीक्रमथी य्,
व्, र्, अय्, आय्, अव्, आव्, थाय
स्वरपरे एटले स्वर पाछळ होयतो=विध् य्
आश्रितः

१०
यप्यसोद्धिः

स्वरथी पछी यस् बे थाय हस पाछळ
होय तो पण र बे न थाय ने स्वरथी पछे
र् थी परे य प बे थाय

=वि ध ध् य् आश्रितः

११
झपांजवाः

झपना जव थाय झमपरे.

विन्ध्याश्रितः सिद्धं.

१ (स्वरहीन अक्षर पाछळना अक्षरमां

जौडधूं पुरी आगतः पु र् य् आगतः= पुर्य्यागतः (मधु अन्नि= मध्व् अन्नि= मन्ध्वन्नि कर्तृ अन्वेपणम्= कर्तुर अन्वेपण कर्त्तृन्वेपणम् ते आरुहन्ति= तयारुहन्ति.

१२

पदान्तेऽया-
म्वा

पदान्तना अय्, आय्, अय्, आव्, नीय्वनो विकल्पथी लोपश्चाय त आरुहन्ति, नद्यै अर्चनं= नद्यायर्चनं+ नद्यार्चनं.

१३

अयोभ्यां

पदान्तनी एओथी पाळल अनो लोप थाय गंगे अद्य=गंगेऽद्य.

भानो अद्य=भानोऽव.

१४

गुणवृत्त्यतः

अवर्णथी पत्नी इ उ ऋ ए ऐ ओ औ होय तो बेऊ मलीने क्रमथी ए ओ अर

१ लोप, लोपश्च, लुक्थी कार्य एकच थाय छे पण ने लोपशनेलुक् छता कार्य थतुं नथी १ रेफ (रे) व्यंजन ना भाथापर चढे छे ने स्वरमां मलिजाय.

ऐ औ थाय ज्ञान इदं=ज्ञानेदं योग उन्नतिः
 =योगोन्नतिः विद्याऋद्धिः=विद्यर्द्धिः विश्व-
 एक कर्तृकः=विश्वैक कर्तृकः धन ऐश्वर्य=
 धनैश्वर्य सार ओदनः=सारौदनः विश्व
 औषधं=विश्वौषधं.

१५

दीर्घःसवर्णे

अ इ उ ऋ ऌह्रस्व अथवा दीर्घ बे
 भेगा होय ल्यारे बेऊ मल्लिने दीर्घ थाय
 धन अर्थी थनार्थी हरि इव=हरीव नदी
 इड्या=नदीड्या वायु ऊहा=वायूहा कर्तृ
 ऋते=कर्तृते.

१६

गवांटेरश्च

गवेंद्रादिक शब्द मा अलगाडी ने संधि
 करवा तेमच हलीपा आदिक शब्दनी टी
 लोपकरी ने संधि करवा=गो अइंद्रः
 गोएन्द्रः=गवेंन्द्रः गो अक्षः गो आक्षः
 गवाक्षः, गवाग्रंगवाजिनं स्वरिणी अक्षौ-
 हिणी प्रौढा एटला गवेंद्रादिक छे.

ने हल ईपा=हल् ईपा=हलीपा मनस्
 ईषा=मन् ईषा=मनीषा लांगल ईषा=
 लागलीषा, अद्याम् सकंधुःकर्कंधुः समितः

कुलग पतंजलिः सारंगः एटला हलीपादीक
शब्द छे.

१७

व्ययाम्बा

ई, ऊ, ए, ज्यारे द्विवचन मा होय
त्यरे संधि न थाय तथा ऋ समान स्वरर्था
पछी होय तो संधि विकल्पथी थाय छे
तेमच अदस् शब्दनु अमी शब्दनी संधी
नथी थती.

इतिस्वर संधिः

अय व्यंजन संधिः

१८

चपावाव-
माः

चपना जब थाय अब परे पदान्तमा
तथा जमपण विकल्पथी थाय जमपरे.
वाक बंधः=वाग्बंधः तत् मातृकः=तन्मा-
तृकः+तद्मातृकः अप्मानं=अभ्मानं.

१९

छशः

च प थी पाछल ग्नी छ थाय विक-
ल्पथी तत् शकः तत्तृकः=

२०

सध्व

सूतवर्गनुं शच वर्ग साथे योग थवा
धीसश् थायने त वर्ग च वर्ग थाय पण
शनी पछी त वर्गनो च वर्ग न थाय =
तच्छक्रः तत् हसति =

२१

चपाङ्गस्य

हनी चथी पाछळ श, ट् थी पाछळ ढ
तथी पाछळ ध, कथी पाछळ घ् ने पथी
पछी म थायछे. तत् हसति = तद्धसति
वाच् हानिः = वा वाज्ज्ञानः सम्राट्
हसति = सम्राड्दसति तत् हरिः =
तद्धरिः दिक् हीरकं दिग्धीरकं ककुप्
हस्ती = ककुब्मस्ती. तत्तृकणं.

२२

दुपोथ

स, तंवर्गनु प टवर्ग साथे योग थवाथी
स् प् ने तवर्ग टवर्ग थाय छे = पण त
वर्गथी पछी प आव्याथी तवर्गनो टवर्ग
थाय नही तेमज पदांतमा योग होय तो
पण आसूत्र लागे नही = तट्टंकणम्.

पटूनरः=पणनरः

२३
छतेनश्च

नांत पदनी न कारनो नस् आदेश
(रुपांतर) थाय छत परे.

वदनूतरणं=वदन्स्तरणं, राजन् चित्रं=
राजन्श्चित्रं.

२४
ङ् ण नाद्वि-
वा

ह्रस्व स्वरथी पछी पदान्तनीङ्णन् वे
थाय स्वरपरे तथा स्वरनी पाछत्त लृपण
वे थाय, लिखन् एति=लिखन्नेति, सम्यङ्
इदं=सम्यङ्इदं, सुगण् ईशः=सुगण्णीशः
तव छत्रं=तवच्छत्रं.

२५
झसांखसे

झमना चप थाय खसपरे=तवच्छत्रं=
तवच्छत्रं, म्ले' छः=म्लेच्छः

२६
मोवापदान्ते

म नी अनुस्वार थाय हसपरे पण
पदान्तमा विकल्पथी थाय तम् हसति =
तंहसति, देवम् = देवं+देवम्

२७
लिलः

त वर्गनी ल थाय ल परे
भगवत् लोकम् = भगवल्लोकम्

१ कचिद्दिर्भात.

२८

नश्च

न् नी अनुस्वार थाय क्षमपरे पदान्तमा
न थाय पयान् सि = पयांसि

२९

पंचोस्यवा

अनुस्वारनी ङ थाय क वर्ग परे ज्ञ
थाय च वर्ग परे ण् थाय ट वर्ग परे न्
थाय त वर्ग परे ने म् थाय प वर्ग परे ने
कोइ पण अक्षर पाछळ होय तो तेच
अक्षर अनुस्वारन् थाय ज्यांर वर्ग क्रम
न होय विकल्पथी

तं करोति = तङ्करोति+तंकरोति

नृपं जयति = नृपञ्जयति.

तं तनोति = तन्तनोति.

पुत्रं पाति = पुत्रम्पाति.

क्षौद्रं लिहति = क्षौद्रंलिहति.

देवं यजति = देवैयजति.

मः

अनुस्वारनी म थाय स्वरपरे ओदनं
अत्ति = ओदनमत्ति.

इति व्यंजन संधिः

१. यवलनो उच्चार सानुनासिकपण थाय.

અથ વિસર્ગ સંધિ:

૩૧
વિસર્ગસ્ય
વાસ:

વિસર્ગની સ્ થાય સ્વસ પરે પળ શષસ
પરે વિકલ્પથી થાય. દેવ: તત્ર = દેવ
સ્તત્ર, વાયુ:સરાતિ = વાયુસ્સરાતિ વાયુ:
સરાતિ.

૩૨
નામિનોઽ
ત્યુર્હવે

અની પાછલ વિસર્ગની ડ થાય હવ
અથવા અપરે, તથા નામિના પાછલ વિસર્ગ
હોય તો ર થાય અબ પરે બલ: જાનાતિ =
બલોજાનાતિ રામ:અટતિ = રામોઅટતિ
(સૂ. ૧૩ ' અયોભ્યાં ') = રામોઽટતિ
અગ્નિ: દહતિ = અગ્નિર્દહતિ

૩૩
લોપશ્ચ

અ વર્ણની પાછલ વિસર્ગનો લોપ શ્
થાય અ બ પરે કૃષ્ણ: આયાતિ = કૃષ્ણ
આયાતિ, ગંગા: ગચ્છાંતિ = ગંગા
ગચ્છાંતિ

३४

रारि

बे र्माथी पहिला र् नी लोप थाय ने
तेनो पहिलानो स्वर दीर्घ थाय हरिःरक्ष-
ति = हरीरक्षति,

३५

सैपाद्धसे

सः तथा एपः शब्दनी विसर्गनो लोपश्
थाय हस परे सःगच्छति = सगच्छति
एपःवदति = एपवदति

इति विसर्ग संधिः

अथ स्वरान्तपुल्लिङ्गाः

संस्कृत व्याकरणमां सात विभक्तियो^१
छे ते नाममां लगाडवाथी तेनी कर्ता
कर्म करण इत्यादी स्थिती बताडे छे
ते इंग्लीषमा एम समजवूं

१

These are seven cases of the
noun.

	Singular.	Dual.	Plural.
	एकवचन.	द्विवचन.	बहुवचन.
Namna- tive	પ્રથમા = સિ*	ઔ	જસ્
Object- ive	દ્વિતીયા = અમ્	ઔ	શસ્
Instru- mental	તૃતીયા = ટા	મ્યમ્	ભિસ્
Dative	ચતુર્થી = હે	મ્યામ્	મ્યસ્
Ablative	પંચમી. = હસિ	મ્યામ્	મ્યસ્
Passes- sive	ષઠી. = હસ્	ઓસ્	આમ્
Locative	સપ્તમી = હિ	ઓસ્	સપ્
Vocative	સંબોધન = સિ	ઔ	જમ્

* આ ધ્યાનમાં રાખવું કે, સિનીઈ જસ્ની
જ્, શસ્ની શ્, ને ટાનીટ્, ને હે, હસિ,
હસ્, હિની હે સપ્ નીપ્ કાઢી નાકવો જો-
ડ્યે (તે કાર્યનામ દેહે.

૧ એનો એકવચનમાંજ ફેરફાર થાયછે.

रामसि=रामस्.

३६
स्त्रोर्विसर्गः

सर्नी विसर्ग थाय रस परे तथा पदान्तमां
=रामः राम औ (सू. १४ गुणवृद्धयतः)
=रामौ राम अस् (सू. १५ दीर्घःसवर्णे)
=रामाः राम अम्

३७
अमशसो
रस्य

समानस्वरनी पाछळ अम् शस् नी अलो-
प थाय=रामं, रामौ राम शस्=राम अस्.

३८
सामनामौ-
वा

समान स्वरनो पाछळ शस् नी स्नी
न थाय तथा आम्नी नाम् थाय पण
स्त्रीलिंगमां स्नी न न थाय = रामन् =

३९
शसोर्वा

पाहिलानो स्वर दीर्घ थाय नाम तथा
शस्परं = रामान्.

रामटा.

१ अक्षर रूपान्तर छतां पण पाहिलाज
रूप मानीने कार्य थायछे.

૪૦

ટેનનાવા

અની પાછલ ટાઇન થાય તથા ઇ ઉ થી
પાછલ ટા ના થાય સ્ત્રીલિંગમાં નથાય=
રામ ઇન (સૂ ૧૪) = રામેન.

૪૧

ઘ્ઘ્નોનોઽ
નન્તેચ

ષ્ ર્ ઋ થી પાછલ ન્ ણ્ થાય તે બેવૂને
વચમાં અવ પ્રત્યાહારકર્વગ પવર્ગ હોય
તો પળ થાય તથા નમાદિક ધાતુના =
પહિલા જોપ્રાદિક ઉપસર્ગ ર્ ષ્ ઋ વાલી
હોય તો પળ નામાદિકની ન્ ણ્ થાય
પદાન્તમા ન થાય રામેણ રામ ધ્યામ્.

૪૨

મ્યેરાસ્
ભોશ્વ

અ ની પાછલ મિ એ થાય તથા અ દીર્ઘ
થાય મ પ રે પળ અ એ થાય બહુવચનની
સમપરે = રામાભ્યાં

રામ મિસ્ = રામૈઃ

રામહે

૪૩

હ્યામયા-
ત્સ્યાઃ

અથી પાછલ હે. હસિ હસ્ ની
ક્રમથી અય અત્ સ્ય થાય હે = રામાય

रामाभ्याम् रामेभ्यः, रामात् रामाभ्यां
रामेभ्यः, राम ङ सू = रामस्य राम ओस् =

४४
टौसोर्बा

अ ए थाय ओसपरे तथा आप् ए थाय
टा तथा ओस्परे = रामे ओस् (सू. ९ =
नांमिनांय स्वरे रामयोः राम आम् = रामाणां
राम सुप् (सू. ४२) = रामेसु.

४५
किलात्सः
षश्च

क वर्ग तथा इल प्रत्याहारनी पाछळ
जो स होय तो ष थाय तथा प्रादीक उप-
सर्गना पाछळ स्वादिक धातुवो नी पण
स ष थाय निमित्त रहेतां = रामेषु पण
शब्दनी सू होय तो न थाय.

४६
संबुद्धौ सि-
धिश्व

रामासि.
संबोधनमां. ह्रस्व समा
नस्वरनी पाछळ सिधि याय तथा ते
धिनी लोप करवा = हे राम हे रामौ
रामाः

१ संबोधनना पहिले हे लगाडवी.

एवं (एवीजरीते) मांस घटपट स्तंभ-
कुंभ इत्यादि शब्दो सिद्ध करवा पण
सर्वादिकमा फेर थाय छे ते आ छे न आ
सर्वादिक त्रणोलिंगमा थाय छे.

सर्व विश्व उभ उभय अन्य इतर एक
पूर्वपर दक्षिण उत्तर अपर अधरस्वत्यत्
तत् यत् एतत् इदम् अदस् द्वि किं?
संबोधनना पहिल हे लगाडवी.

सर्वासे = सर्वः सर्वऔ = सर्वौ सर्व-
जस् =

४७
जसामोरी
षामौ

अकरान्त सर्वादिकनी पाछळ जस् तथा
आमूनी क्रमथी ई तथा सांम थाय = सर्वे,

सर्व सर्वौ सर्वान् सर्वटा = सर्वेण सर्वा-
भ्याम् सर्वैः = सर्व डे

४८
ड्यांस्मा-
यश्च

अकारान्त सर्वादिकनी पाछळ डे ड-
सि डि नी क्रमथीस्मै स्मात् स्मिन्
थाय = सर्वस्मै सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः सर्व-
स्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः सर्वस्य सर्वयोः

सर्वेषां सर्वास्मिन् सर्वयोःसर्वेषु हे सर्व
हेसर्वो हे सर्वे

एवीज रीते एक शब्द सुधि रूपोसिद्ध
करवा ने पूर्वादिक आठ शब्द राम शब्द
जेवा पण थाय छे उम औ = उमौ
उमौ उमाम्यां ३ उमयोः २ हे उमौ
उमयसि उमय शब्दनु द्विवचन नथी
थतु उमयःउमये उमयम् उमयान् इत्यादि

पूर्वःपूर्वो पूर्वे पूर्वाःपूर्वम् पूर्वो पूर्वान् पूर्व
ङि=पूर्वास्मिन्+पूर्वे इत्यादि सोमपासि =
सोमपाःसोमपौ सोमपाःसोमपां सोमपौ
सोमपाशस्

४९

आतोधातोः

धातुनी आकारनो लोप थाय शसा
दिस्वरपरे=सोमपः सोमपा सोमपाभ्याम्
इत्यादि रवि सि=रविस्=रविःरवि औ

५०

औयूवा

इथी तथा आप् थी तथा नपुसकलिङ्गथी
पाछळ औ ई थाय पण उनी पाछळ ऊ
थाय=रवी रविजस्

उम शब्द द्वीवजन थाय छे.

५१
डिज्जसो
रस्यच

इ उ नी क्रमथी ए ओ थाय जस् धि
तथा डिन् वचनपरे तथा ए ओ नी
पाछळ डसि डस् नी अकारनो लोप
थाय रवे जस् रवयःरवि रवी रवीन् रविटा
(४० टेननावा) रविणा रविभ्याम्
रविभिः रवये रविभ्यां रविभ्यः रविडसि
रवंः रविभ्याम् रविभ्यः रवेःरव्योः रवीणां
रविडि

५२
डरामडाच

इ उ नी पाछळ डि हौ थाय तथा
स्त्र लिंगमा आप् ईप् ने शब्द नी पाछळ डि
आम् थाय पण छि लींगमा इ उ नी
पाछळ विकल्पथी डि आम् थाय=रविहौ

५३
डित्तिटेः

डीत् पाछळ होय तो टीनो लोपक
रवो=रव औ=रवौ रव्योः रविषु रविसि=
रविधि=रवे=हेरवे हेरवी हेरवयः

१ डिन् एटले ड ने इत् करीने
काडिनाखवी होय ते

सखि सि^१ पति सि छे सखा सखायौ
 सखायः सखायं सखायौ सखीन् सखिता=
 सख्या सखिना सखिभ्यां सखिभिः सख्यै
 सखिभ्यः सख्युः सख्युः सख्योः सखीनां
 सख्यौ सख्योः सखिषु हे सखे हे सखायौ
 पतिः पती पतयः पतिं पती पतीन्
 पत्या त्रितियाथी शेवट सुधि सखि शब्द
 जेवा रूपो थाय छे

५४
 सदादेष्टेरः
 स्यादौ

(द्विशब्द द्विवचनज थाय छे) त्यदादि
 क शब्दनी टि नो अ थाय विभक्तिपरे
 द्वौ द्वौ द्वाभ्यां द्वयोः

त्रिशब्द बहु वचन छे त्रि जसु

त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः त्रयाणां
 त्रिषु^३ कति शब्द बहुवचन छे कतिजसु
 कति कति कतिभिः+भ्यः+इत्यादि.

१ सखि पति शब्द निपातथी सिद्ध छे

२ त्यदादीनां संबोधनाचावः

३ कति शब्दनि धातु सिद्ध छे.

५५
 व्योर्वा वु
 वौ वा

सुश्री सि = सुश्रीः सुश्री औ छे
 ईउ = एवोः यव् = एवौ ईच ऊच उवौ वा
 इति पदछेदः धातुनि ई ऊ नी इय् उव्
 थाय स्वर परे पण असंयोगादी धातुनि
 इ, ऊ, य् वू ज थाय स्वर परे सुश्रियौ +
 यः + यं सुश्रियाय^१ सुश्रीणां इयादि हे
 सुश्रीः इ०

सेनानी सि = सेनानीः सेमान्यौ

सेनान्यः + न्यं + सेन्यः न्या सेनानीभ्यां
 + मिः सेनान्ये सेनानीभ्यः सेनान्यः
 १
 सेनान्योः सेनानीनां सेनान्यां सेनानी डि =
 (सू ५२) सेनान्यां सेनान्योः सेनानी
 पु हे सेनानीः + न्यौ + न्यः एवं ग्रामणी
 आदी शब्द थाय छे पितृ सिछे

१ सेनानी आदि शब्दोमां नुट विकल्पथी
 थाय आमपरे.

५६
सेरार
ङ्योश्च

ऋ नी पाछळ सिडा थाय ने पितृ
आदि शब्दनी ऋनी अरथाप पांच वचन
परे तथाधिङिपरे पण कर्तृ स्वसृ नट्पनेष्टृ घातृ
गोप्त, प्रशास्तृ पोतृ उद्गातृ नेष्टृ त्वष्टृ होतृ
आदिकोनी ऋ आर थाय पांच
पचन परे = पिता, पितरौ. + रः = + रं . पितृ
शस् (सू. ३९ सू ३८) पितृन् पित्रा
पितृभ्यां + भिः पित्रे पित्रेभ्यः पितृ ङ सि =

५७
ऋतोडुः

ऋ नी पाछळ ङसि ङस्-ना-
ङुस्थाय पितृङुम् (सू. ५१) पितुः
पितुः पित्रोः पितृणां पितरि पितृषु हे
पितः हे पितरौ + रः = एवं भ्राता
भ्रातरो + रः इ० जामाता जामातरौ + रः इ०

नृसि

१ ना नरौ = रः इ० नृ आम्ते = नृणाम्
= नृणाम्

१ नृ शब्दने विकल्पथी दीर्घ थाय नाम् परे
नप्ता नप्तारौ = रः इ०

५८
आवावा

कर्तुं सि छे कर्ता कर्तारौ+रः+रं कर्तृन्
कर्त्रा कर्तृभ्यां कर्तृभिः कर्त्रे कर्तृभ्यः कर्तुः
कर्तुः कर्त्राः कर्तृणां कर्तरि कर्तृषु हे कतः
हे कर्तारौ+रः

गोसि छे

ओ नी औ थाय पांच वचनपरे पण
औनी आ थाय अमूने शस्परै

गौः गावौ गावः गां गावौ गाः गवा
गोभ्यां+भिः गवां गवि गोषु हे गौः
गावौ+वः

ग्लोसि

ग्लौः ग्लावौ ग्लावः+वं+वः=वा इत्यादि.

इति स्वरान्त पुल्लिङ्गाः

—

अथस्वरान्त स्त्रीलिङ्गाः

गंगासि

५९

इसेपः से-
लोपः

हसान्तथी आवंतथी ईवं नथी परेसिनो
लोप थाय=गंगा गंगा औ (५० औय्वा)
= गंगे गंगाजस् = गंगाः गंगां गंगे गंगाः
गंगाटा (४५ टौ सोर्वा गंग् ए आ =
गंगया गंगाभ्यां गंगाभिः= गंगाङे

६०

ङितांयाटौ
वा

आपनां पाछळ ङि त् वचनोने य ट्
नो आगम थाय ने ई, ऊ थी पाछळ ङि
त वचनोने अ ट नो अगम थाय अने
इ उ थी पाछळ ङि त वचनोने अट ना
आगम विकल्पथी थाय स्त्रि लिङ्गमा
गंगायए=

गंगायै गंगाभ्यां गंगाभ्यः गंगा ङ सि=
गंगायाः गंगाभ्यां गंगाभ्यः गंगायाः गंग-
योः गंगानाम् गंगा ङि (५२ गंगायां
गंगयो = गंगासु

६१

ऋस्वोवा

असंयोगादि घातुनी ई ऊ तथा स्त्री
शद्वनी ई नो ऋस्व थाय धिपरे तथा

आप ए थाय धिना सहित तथा अम्बा-
दिक न्हस्व थाय. धिपरे

हे गंगे हे गंगे. हेगंगा: एवं (एवौत्र
रीते श्रद्धा, मेधा, विद्या, शाला, माला,
हेला, दोला इत्यादि०

अंबा धि=हेअम्ब हे अक्क हे अक्क
सर्वादिक शब्द त्रनो लिंगमां थाय छे तेथी
स्त्रिलिंगमा पण आव्या (सर्वासि

६२

आपवत:

स्त्रियां

स्त्रि लिंगमां अकारान्त शब्दने आप
लगाडीने लिद्ध करवू सर्वासि सर्वा सर्वे
सर्वा: सर्वा सर्वे सर्वा: सर्वया सर्वाभ्यां,
सर्वाभि: सर्वाडि = सर्वायै.

६३

पटोच्च.

आप अन्नवाले सर्वादिकनी पाछळ यटने
सुटनु आगम थाय तथा आप अथाय =
सर्व पै सर्वाभ्यां सर्वाभ्य: सर्वस्या: सर्वा-
भ्य: सर्वस्या: सर्वयो: सर्वासां सर्वस्यां
सर्वयो: सर्वासु हे सर्वे हे सर्वा: बुद्धिसि
बुद्धि: बुद्धी बुद्धयं: बुद्धि बुद्धी बुद्धी:
बुद्ध्या बुद्धिभ्यां बुद्धिभि: बुद्ध्यै- बुद्धये

बुद्धिभ्यां बुद्धिभ्यः बुद्धेः-बुध्याः बुद्धिभ्यां
 बुद्धिभ्यः बुध्याः बुद्धेः बुधयोः बुद्धीनां
 बुध्यां। बुद्धो बुधयोः बुद्धिषु हे बुद्धे
 हे बुद्धी हे बुद्धयः एवं मातिभाति कांति
 गति रावि धेनु रजु इत्या०

धेनु सि धेनुः धेनू धेनवः धेनुं धेनू धेनुन्
 धेन्वा धेनुभ्यां इत्या० नदीसि = (५९. ह
 मे पःसेः) = नदी नद्यौ नद्यः नदीं
 नद्यौ नदीः नद्या नदिभ्याम् नदीभिः
 नद्यै नदीभ्याम् नदीभ्यः नद्याः नदीभ्यां
 नदीभ्यः नद्याः नद्याः नदीनाम् नद्यां
 नद्योः नदीषु हे नदि हे नद्यौ हे नद्यः
 एवं गौरी गौतमी मही सरस्वती कुमारी
 इंद्राणी इत्यादि० लक्ष्मी सि = लक्ष्मीः
 लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः लक्ष्मीं लक्ष्म्यौ लक्ष्मीः ल-
 क्ष्म्या हे लक्ष्मि इत्यादि० एवंही नही तरी तं-
 त्री तेमच भू भु थाय छे स्त्री सि = स्त्री
 स्त्रियौ स्त्रियः + यम् स्त्रियौ स्त्रीः स्त्रिया
 स्त्रिभ्याम् इत्यादि० लक्ष्मी अवी तरी
 तंत्री धीन्ही श्री एटला शब्दनी सिनो
 लोप नथी यता.

श्रीः श्रियौ श्रियः इत्यादि० मातृ
 सि = माता मातरौ + रः + रं + रौ
 मातृः शेषं पितृ शब्द जेऊं गो सि =
 गौः गावौ गावः इत्या० नौ सि = नौः
 नावौ नावः शेषं ग्लौ शब्द जेवूँ.

इति खिलिगः

अथ स्वरान्तनपुसकलिगः

कुलशि

६४
 ऋत्वमन्यादे-
 श्च

नपुसकलिगमा अ थौ पाछळ सिअम्
 अम् थाय पण अन्यादिक शब्दनी पाछळ
 बेऊनी श्चु थाय अन्यत्र लोप थाय =
 कुलं कुल औ = (सू. ५० औयवा)
 कुले कुलजस् =

६५
 ऋत्वमन्यादे-
 श्च

नपुसकलिगयो पाछळ जस् शस् शिथा
 य कुलशि =

१ गुरुस्वरान्ते तथा श युक्त आदेश बधाने
 थाय.

६६

नुनयमोवा

विनायमान्त नपुसक ने नुम् आगम
थाय शिपरे तथा नाम्यंतने पण थाय
स्वर परे कुलनूशि.

६७

नइनांशौच

नान्त उपधानो दीर्घ थाय शिपरे ने
धि मुकीनें पांच वचन परे तथा नामि
परे ने इन, हन, पपन, अर्य मन, एमनी
उपधानो पण दीर्घ थाय सितथा शिपरे
= कुलानि पुनरपि. कुलं कुलं कुलानि
शेषं देव शब्द जेवूं एवं मूल फल पत्र
पुष्प कुंड कुटंबादिक शब्द थायछे.

सर्वसि = सर्व

सर्वे सर्वाणि पुनरपि सर्वे सर्वे सर्वाणि
शेषं पुलिंगना सर्व जेवूं

अन्यसि-

६८

बावसाने

= (सृ. ६४ स्त्वमन्यादेश्च)

छेला झसना ज ब थाय च प पण विक्

२ मयुक्त आगम छेला स्वरथी पाछल
याय छे,

हपयी थाय = अन्यद्-अन्यत् अन्ये
अन्यानि पुनरपि अन्यत्+द् अन्ये अन्या
नि शेषं सर्ववत्

आस्थिति (सू ६४ शत्वमन्यादेश्च)

अस्थि अस्थि औ (सू. ६६ नुमयमा
वा) अस्थिनी अस्थीनि पुनरपि अस्थि
अस्थिनी अस्थीनि अस्थिता =

६०.

अचास्त्रां
शसादौ

अस्थि आदिक शब्दोने नुमनु आगम
थाय शसा दिस्वरपरे ने छली इनी अ
थाय अस्थन आ

७०

बेळ्योरम्बु
तश्च

मान्तनी उपवानी अ लोप थाय शसा
दिस्वरपरे तद्धितमां ई ए ई परे पण म
बना संयोगथी पाछळ न थाय ने इ ऋ
परे विकल्पथी थाय.

अस्ना अस्थिभ्यां अस्थिमीः अस्ने
अस्थिभ्यां अस्थिभ्यः अस्नः अस्थिभ्यां
अस्थिभ्यः अस्नः अस्थानि अस्नोः अस्थिषु
हे अस्थि हे अस्थे हे अस्थिनी इत्यादि.

१ नपुसकमां इ उ ऋ नो गुण विकल्पथी
थाय धिपरे

एवं सक्थि अक्षि दधि इत्यादि वारि
वारिणी वारीणी पुनरपि इत्यादि०
ग्रामणी सि

७१

नपुंसकस्य

नपुंसकमां ऋस्व थाय विभाक्ते परे =
ग्रामणि ग्रामणिना ग्रामणीनि इत्यादि०
उपगोसि उपगु उपगुनी उपगू
निइत्या० मधु मधुनी मधुनि इत्यादि०
कर्तृ कर्तृणी कर्तृणि इत्यादि
इति स्वरान्त नपुंसकलिङ्गः

अथहसांत पुल्लिङ्गः

अनडुहसि .

= अनड्वान् अनड्वाहौ अनड्वाहः अन
ड्वाहं अनड्वाहौ अनडुहः अनडुहा अनडु-
भ्याम् अनडुद्भिः अनडुहे अनडुभ्याम् अन
डुभ्यः अनडुहः अनडुद्भ्याम् अनडुभ्वद्भ्या

१ संध्य क्षरोने ऋस्व करवामां इ ऋ
थाय.

१ अनडुह निपात्यः

अनडुहः अनडुहोः अनडुहां अनडुहि
 अनडुहोः अनडुत्सु हे अनडुन् हे अनड्वा-
 हौं हे अनड्वाहः गोदुहसि

७२

दादे हौ-
 दावा

धातुनी हनी द्वायाय तथा द आदि
 धातुनी हनी ध थाय ने द्रुहाद गोनी हनी
 घ द बेऊ थाय रसारे तथा पदांतमां

२ द्रुह मुहश्चुह स्निह आटला द्रुहा
 दिकछे.

गोदुघसि

७३

धादिज-
 बांस्वीः

झमांत धातना आदिनाजव् झम
 थाय धातना झस पे नामना रस परे तथा
 पदांतमां = गोधुघसि (वावसाने)
 गोधुक् गोधुग् गोदुहौ गोदुहः गोदुहा
 गोधुग्भ्याम् गोधुग्भिः गोदुहे गोधुग्भ्याम्
 गोधुग्भ्यः गोदुहः गोधुग्भ्याम् गोधुग्भ्यः
 गोदुहः गोदुहोः गोदुहां गोदुहि
 गोदुहोः = गोदुह् सुप् = गोधुकसु =

गोधुक्षु = गोधुक् हे गोधुक् हेगो-
 धुग् हे गोदुहौ हे गोदुहः मधुलिहसि =
 मधुलिट् + ड् मधुलिहौ मधुलिहः-हं-हौ
 -हः-हा इ० मित्रधुक्-ग्-ट्-ड् मित्र-
 दुहौ-हः-हं-हौ इ० मारवाहसि = मार-
 वाट्-ड्-हौ-हः-हं-हौ मारवाहशम्
 मारौहः-हा-ड्भ्यां ड्भिः-हं इ० तुरासा-
 हसि = तुरासाट् = तुरापाट्-ड्

तुरासाहौ-हः-हं-हौ-हः-हा-ड्भ्याम्
 ड्भिः = तुरासाहे इ० चतुर्जस चत्वर =
 चतुर = चतुर्भिः = चतुर्भ्याः = चतुर्णां
 चतुर्षु पंचनजस् पंच पंच पंचभिः-भ्यः-
 पंचानां पंचसु एवं सप्तन नवन् दसन् इ०
 अष्टन्जस अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट अष्टाभि
 अष्टभि = अष्टभ्यः अष्टाभ्यः अष्टाणाम्

१ क् ष् ना सयोगमा क्ष अक्षर थाय छे
 साट् थवार्था सनीष् थाय.

२ वाहशब्दनां वाऔ थाय शसादि सर-
 परे

अष्टसु अष्टासु षषजस् षट्-षड्
षड्भिः = षड्भ्यः = षण्णां षट्सु.

संख्या वाचक शब्द निपातथी सिद्ध
थाय छे.

हंसांतः पु.

राजन्नासि (६७ न इनां शौच) राज्ञा-
न्नासि (६९ हसे पभेः) राजान्

७४

ध्वनान

नामनी नूनो लोपश थाय रस परे तथा पदां
तमा पण आगम वाळी नकारनो लोपश
न थाय राजा राजानौ राजानः राजानं
राजानौ राजान् शस् (७० वेङ्यो रंव-
तश्च) राजन् शस् (२० सश्च) राज्ञ
शस् राज्ञः राज्ञा राजभ्याम् राजभिः
राज्ञे राजभ्याम्भ्यः राज्ञः राजभ्यम्
राजभ्यः =

राज्ञः राज्ञोः राज्ञां राजनि- राज्ञि राजम्
हे राजन् हे राजानौ हे राजानः एवं यज्वन्
आत्मन् सुयमन् इ० आत्मन्सि आत्मा
आत्मानौ नः- नं- नौ आत्मना आत्मभ्यां

१ ज्ञ मूना संयोगना ब्र. अक्षर थाय छे

आत्माभिः इ० श्वन्सि श्वा श्वानौ श्वानः
श्वानम् श्वानौ श्वन् शस्

७५

स्वादश्च

श्वन् युवंन् मघवन् वसु एटलानी वनो
उ थाय शमादि स्वरपरे = एनः
+ना श्वभ्याम् श्वभिः इ०

युवम्सि = युवा युवानौ + नः + नं
+ नौ यूतः यूना युवभ्यां युवाभिः इ०
मघवान्सि मघवा मघवानौ + नः + नं मघोनः
ना इ० मघवत् मघवतृप्ति

७६

इतोनुम्

उकार ऋकार इत्वाला शङ्खनी नुमनु
आगम होय पुल्लिङ्गमा पांच वचन परे

७७

संयोगांत
रूपलापे:

मघवन्तृप्ति संयोग अंतवाले वंजव
ना लोप थाय रस परे अथवा पदातमां (६०
नइनां शौच) मघवान् मघवन्तौ मघवन्तः
+ न्तं न्तौ मघवतः + तामघवदभ्याम्
मघः मघवद्भिः मघवतः + तः तो इ०

हसन्तः पुल्लिङ्गः

पथिन्सि

७८
इति च

= पथ्यादिकोनी टि आ थाय सिपरे
तथा इ आ थाय पांच वचन परे =
पथासि

७९
पानुद्

पथ्यादिकोनी थने नुट् थाय पांच
वचनपरे = पन्थासि पंथाः पंथानौ
+नः+नं+नौ पथिन् शस्.

८०
पथांटेः

पथ्यादिकनी टिना लोप थाय शसादि
स्वरपर पथः पथा पथिभ्याम्+भिः पथे इ०
एवं मथिन् ऋभुक्षिन् सिद्ध थाय छे
दंण्डिन्सि (६५ न इ नांशौच) दंढी
दंढिनौ दंढिनः-ना दंढिभ्याम् इ.

वृत्रहन्सि = वृत्रहा वृत्रहणौ वृत्रहणः णं
वृत्रहन् शस् (७० वैङ्यो रं वतश्च)

८१
हनांघ्रे

हनांघ्रे हन् धातनी हनो थ थाय नपरे
पण वचमां दूसरा अक्षर होय तो जिति णि
तपर थाय वृत्रघ्नः.

हसन्तः पु०

८२ :
हन्तेरत्पूर्व-
स्य.

हन धातूनी न्ना ण थाय ज्यारे ननि
पहिले अ होय वृत्रघ्ना वृत्रहभ्यां वृत्रहभिः
इ० पृषन् सि पूषा पूषणौ+णः इ० इदम्
सि = अयम् इमौ इमे+मं इमौ इमान्
अनेन आभ्यां एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः
अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अनयेः
एषाम् अस्मिन् अनयोः

एषु एन एत एतौ ननौ एतान्
एनोन एनेन अनेन एनयोः एनयोः
किमभि (५५ त्वद्देष्टरः) कः कौ के
कं कां कान् कन् काभ्याम्-कैः कस्मिन्
केषु त्यत्सि (५५ त्यदा देष्टरः

८३

स्तः

त्यदा दिकनी तूनि सा थाय सिपरे
स्य = त्वा इ० तत्सि = सःतौः
तेतं तौ तान् तेन् ताभ्यांतैः तस्मै ताभ्यांते
भ्यः तस्मात् ताभ्याम् तेभ्यः तस्य तयोः
तेषाम् तस्मिन् तयोः तेषुयः यौ ये य यौ
यान् येन या भ्याम्

१ इदम् निपात सिद्धम्.

हसातः पु,

यैः यस्मै याभ्याम् येभ्यः यस्मात्
याभ्याम् येभ्यः यस्य ययोः येषाम् यस्मिन्
ययोः

येषु एतत्सि = एषः एतौ एते इ०
एतम् एनम् एतौ एनौ एतान् इ० मरुत्सि
मरुत्-मरुद् भरुतौ-तः-तं-तौ-तः- ता-
मरुभ्याम् इ०

महतुसि = (त्रितोनुम्)

८४

स महतश्चे

न अन्तवाला तथा स् अन्तनो
तथा महत ने अप्शब्दनी उप धानो
दीर्घ पांच वचनपरे ने शिपरे तथा
अत्तुने अस अन्तवालाना सिपरे च थाय
(७८ संयोगान्तस्य०) महान् महन्तौ
महान्तः+न्तं+तौ महतः+ता महद्भ्यां +
द्भिः इ० भवान् भवन्तौ + न्तः + न्तं +
भवतः+ता इ०

सम्राज् सि =

८५

छशपरा
जादेडः

छ ष श् अन्तवाले तथा राज यज स्रज्
मृज भ्राज् आदिके ना अंतना व्यंजननी

इ थाय धातुना झ सपरे नामना र स
परे तथा पदान्तमा संभ्राट्-इ संभ्राजौ-
जः-जं-जौ-जः-जा संभ्राट् भ्याम् इ०
एवं विरा जादिक होय दोषसि=

८६

दोषारः

दोष सजुष आशिष् हविष् इत्यादिको-
नी ष् र थाय र स परे तथा पदांतमां दोः
दोषौ-षः-षं-षौ-षः दोषः दोष्णा दो-
भ्याम् दोर्भिः दोषि दोषणि दोःषु दोष्षु
हेदोः इ०

पुंससि =

८७

पुन्सापुमा-
नश्च.

पुंसनो पुमन्स् थाय पांच वचन परे ने पंसनीं
सनीक् थाय सुप् परे असंभवार्थ मां पुमान्
पुमान्सौ+न्तः-न्तं+सौपुन्तः पुन्सा. पुंभ्यं-
भिः+न्से+न्तः+न्सोः+न्तां पुन्ति पुंस् सुप्
पुं कं सु प्=पुङ क्षु हे पुमन् है पुमान्सौ
हे पुमान्सः

दोष शब्दना पछी अन् विकल्पयी थाय
शसादि स्वर परे बाकी निपातयी थाय.

हसांतःपुः

(७७ त्रिनानुम) विद्वस् सि = (उ
अन्त वालो छे) विद्वान्ः+न् सौन्सः इ०

८८

वसारसे.

वसु स्रंसु ध्वंस ग्रंस् एमना अन्ताक्षरनी
ट् थाय रसे परं पदान्तेच विद्वद्भ्यां विद्वद्भिः
विदुषे-षोः-षां विद्वत्सु हे विद्वन्-हे वि-
द्वान्सौ-न्सः भवत् भवान् भवन्तौ+न्तः+न्तं
मव्रतः हे भवन् इ० सुवचस् सि=सुपचाः-
सुवच सौ-सः-सं-सा सुवचोभ्यां-भिः इ०

चन्द्रमस्सि=चंद्रमाः चन्द्रमसौ-सः-सा-
चन्द्रमोर्मा चन्द्रमसु हे चन्द्रमः इ० मास-
सि=माः मासौ सः-सा मोभ्यां माः सु हे
माः इ० एवंत्त स्थिवस् आदिक थाय छे
उशनस सि=

८९

उशनसाम.

उशनस् पुरुदंतसस् अने हस् आटला
नी सिडा थाय उशना उशन+सौ+सः+सं+
सा इ० हे उशन, हे उशनः नन् अदस्
सि=असौ अमू अमी अमुम् अमू अमन्

अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमुष्मै अमी
भ्यः अमुष्मात् अमुष्प अमुयोः अमीषाप्
अमुष्मिन् अमीषु अमुकः अमुकौ-कः- कं
कौ केन अमुकाभ्यां इ०

इतिहसान्तः पुल्लिङः

अथ हसान्त स्त्रिलिङः

उपानह् सि=

९०
नहोपः

नह शङ्कनी ह् नी धू थाय घातुना झ
स परे नामनो रस परे अथवा पदान्तमां
(वावसाने) उपानत् + द् + उपानहौ
उपान हः+हं-हः उपान हा उपान द्वा+
द्भिः उपान हां+हि+त्सु हे उपानत् हे
उपद् इ० दिवसि = द्यौः' दिवौ दिवः+
ब+द्युभ्यां द्युभिः +पु हे द्यौः इ० त्रि-
सि = तिरस्त्रः तिसृभिः+भ्यः तिसृणां ति
सृषु चतुर सि = चतस्त्रः चतसृभिः इ०

स्त्रीलिंगः

९१
ध्वोर्विहसे.

गिरासि =

घातुनी इ, उना दीर्घ थाय ह सनी
पहिलानी र् व् पाछल होय तो गीः
गिरौ

गिरः+रं+रा गीभ्यां गीभिः गिरे गीभ्यां
गिरां+रि गीःसु हेगीः एवं पुर धुर आदिकं
साधो पुरसि+पूःपुरौ+रः+रंइ० धूःधुरौ+रंइ०
समिध् सि=समित् समिद्+धौ+धः+धं धां
समिद्भ्यां द्विः इ० ककुप्सि=ककुप्+प्
-भौ-भः-भा ककुब्भ्यां बिभः हे ककुप्+
व् त्यद् सि (१४ त्यदादेष्टेरः स्यादौ) स्यां
त्ये त्याः इ० तत्सि (<५ स्तः)=साते ताः
तां-ताः तया ताभ्यां ताभिः (६३ येटोच्च)
तस्यै, तस्याः तयोः तासां तस्यां तासु
एतत् सि=एषा एते एताः एतां एतय +
एनया एतयोः+एनयाः इ०

स्त्रीलिंगः

इदम् सि= इयं इमे इमाः+मां एनां इमे
 एने इमाः एनाः अनया आभ्यां अभिः
 अस्याःआस्याम्+भ्यः अस्याः अनयोःएनयो
 आभ्यां आसु अदस्सि=असौ अम् अमूः
 अमूम्+म्ःअमुया अमूभ्यां+ भिः अमुष्य
 अमुयोः अमृषाम् अमुष्याम् अमृषु त्वच
 सि=(६८ वावसाने)

९२
 चोःकुः

च वर्गणी क वर्ग थाय धातु नोज्ञ.
 स परे नाम नौर स परे किंवा पदान्त
 मां वा क्+ गू वाचौ+ चः+ चं+ चा वा
 ग्भ्यां+ भिः हेवाक्+ गू एवं त्वच्
 आ दि शब्द सिद्धथाय छे अप् ज्स

(८४ न्समहृतश्च) आपः

९३
 मिद्पा

अप् आदि शब्दनी प् द् थाय
 न्नपरे अद्भिः अप्सु हे आपः

१ आप, बहुवचन छे

दिश सि=

९४

दिशांकः

दिश् विश् स्पृश् दृश् मृश् स्रज् ऋ
 त्विज् ददक्ष उ धिह् अब्च् अ जज् कुं
 ब्च् एटलाना छेला व्यञ्जननी क् थाय
 रस परे तथा पदान्तमां दिक् + ग् दिशौ +
 शः + शं + शा दिग्भिः दिशा दिशि दिक्षु
 हे दिक् + ग् स्रज् सि = स्रक् + गृह्णजौ - जा
 इ० विष् सि = (८७ छशेव राजादेर्दः)
 त्विट् + ड् षौ - षः - त्वाङ्भिः त्विपांषि.
 त्विद्सु आशिषसि = अशीः आशियौ - षः
 आशीभ्यां मिः + आशिषि आशीष्युह
 आशोः इ० इतिहमान्तःस्त्रीलिङ्गः

अथ हसान्त नपुंसकलिङ्गः

वारसि = (सू० १४१ त्वमन्यादेश्च) वाः (१०
 औयृषा) वारी, वारि पुनः वाः वारी, वारि

१ सजुप् आशिषनी उपधा दिर्घ थाय
 रसपरे पदांतेच.

वारा, वाभ्यां वारिभिः वार्षु हेवाः इ० चतुर
 जस् चत्वारि+रि चतुर्भिः चतुर्णां चतुर्षु-
 अहन् सि=अहः अहनी अहानि पुनः ३
 अन्हा, अहोभ्यां+भ्यः+भिः अन्हे+हनि
 अहस्सुः+सु हे अहः इ० ब्रह्मन् सि=
 ब्रह्म ब्रह्मणी+ह्माणि पुनः ३ ब्रह्मणा
 ब्रह्मभ्यां+भिः ब्रह्मणां ब्रह्मसु हे ब्रह्मन्
 एमच चर्मन् वर्मन् कर्मन् शर्मन् आदि
 सिद्ध थाय छे त्यद् सि=(सू० ६४ श्वमन्या-
 देश्च त्यत् द् त्ये त्यानि पुनः शेषं सर्ववत्
 तत् सि=तत्+द् तेतानि इ०

यत्+द् ये यानि पुनः ३ एतत्+द्
 एते संतानि इ० किमसि=किम् केकानि इ०
 ३ इदम् इमे इमानि इदम् इ०
 जगत्=द् जगती जगन्ति पुनः ३ महत्+
 द् महीती महत् जस् (८६ न्सम्महतश्च)

१-२ चतुरने अहन् निपातसिद्ध छे.

महन्ति पुनः ३ पयस् सि=पयः पयसी,
 पयांसिपु० तेजस्-सि तेजः तेजसी तेजान्ति
^२
 अदस् सि=अदः अमुनी अम्निपुनः ३
 अमुना अम्भ्यां अमीभिः अमुष्मै अम्भ्यां
 अमीभ्यः अमुष्य अमुयोः अमीषां अमु-
 ष्मिन् अमुयोः अमीषु इतिहसान्त नप-
 न्सकलिगः

अथ युष्मत्-अस्मत्.

विभक्ति व-
 चन.

सर्वनाम=युष्मद्एटले तेम आस्मत्=हं
 युष्मत् अस्मत् युष्मतसि अस्मत सि=त्वं-

प्र० १

अहं=त्वं लिखसि अहं लिखामि

" २

आवां. युवां लिखथः आवां लिखावः

" ३

ययुं-वयं. ययुंलि खथ वयं लिखामः

^२
 निपातथीसिघ छे. नपुसकमा न् विकल्पर्थः

^१
 लोप होय धिपरे जेम हे ब्रह्मन्-ह्य हे
 वर्मनन्-र्म.

द्वि. १ त्वां मां } राजात्वां+त्वा, ददाति. मां+
त्वा मा } मा देहि.

" २ पुवां आवां } युवां+वां ददामि. आवां+नौ
वः नौ } देहि.

" ३ युष्मान् अस्मान् } युष्मान् = वः पातु.
वः नः } अस्मान् = नः "

त्रि० १ त्वया मया त्वया शिवः पूजितः मया देवश्च

" २ युवाभ्यां आवाभ्यां=युवाभ्यां धनं दत्तं.
आवाभ्यां दृष्टं.

" ३ युष्माभिः—अस्माभिः युष्माभिः अस्मा-
भिर्वा पठितं.

च० १ तुभ्यं मह्यं } तुभ्यं +ते. मह्यं +मे सदा
ते मे } प्यति

" २ युवाभ्यां आवाभ्यां } युवाभ्यां+वां आवां
वां नौ } भ्यां नौ दत्तं

" ३ युष्मभ्यं अस्मभ्यं } युष्मभ्यं+वः अस्मभ्यं
वः नः } नः ददाति

- वे० १ स्वत् मत् त्वत्-मत् धनं गृहीतम्
- ॥ २ युवाभ्यां आवाभ्यां युवाभ्यां आवाभ्यां वा
- ॥ ३ युष्मत् अस्मत् युष्मत्-अस्मत् वापठितं
- ब० १ तव मम तव+ते गृहं मम+मे पुत्रः
ते मे
- ॥ २ युवयोः आवयोः } युवयोः+वां पत्रं आव-
वां नौ } योः नौवा
- ॥ ३ युष्माकं अस्माकंनः } युष्माकं+वः अस्माकं
वः } = नः गृहं
- प० १ त्वयि मयि त्वयि किंवा मयि हरिगस्ति.
- ॥ २ युवयोः आवयोः युवयोः आवयोः } दुःख-
- ॥ ३ युष्मासु अस्मासु युष्मासु अस्मासु } नास्ति

पणा अव्ययना अर्थ देखाडे छे.

अव्यय	अर्थ	अव्यय	अर्थ
च....	ने, पण	ह्यस्	गई काल्हे
वा....	ने, बीजू	श्वः	आवती काल्हे
ह....	प्रशिद्ध	उच्चैः	उच्च स्वरथी
अह....	हाय	नीचैः	नीच स्वरथी
एव....	निश्चै पण	स्वर	स्वर्ग पाछल
एवं....	एम आरीते	अन्तर	वचमां मध्य
नूनं....	निश्चै	प्रातः	सवार
पृथक्	भिन्न	पुनः	पछी फरथी
विना	विना वगेर	मूयः	वारंवार फरथी
नाना	तरहवार	अहो	आश्चर्यमां
स्वास्ति	कल्याण	आहो	,,
अस्ति	छे	किंशित्	प्रश्नमां
दोषा	रात्रि	सह	साथे, संघाते
मृषा	असत्य	नमः	नमस्कार
मिथ्या	,,	ऋत्ते	विना
मिथस	आपसमां	अन्तरेण	,, वचमा विना
अथ	हवे बीजू	अन्तरा	,,
अथो	,,		

अव्यय	अर्थ	अव्यय	अर्थ
पूर्वतः	पूर्वथी पहेला	पूर्वेद्यः	गईकाल्हे
सर्वतः	सोथी	परेद्युः	आवात्तिकाल्हे
पुरस्तात्	पहिलाथी	आधु--	जल्दी, यहैला
अधस्तात्	खाली	सीध्र	"
पुरस्तात्	पछी	सपदि	"
आहि	दूर	शटिति	"
कश्चित्	कोई	तूण	"
क्वचित्	कई	यहि	ज्यारे
कश्चन	कांई	तहि	तारे
सद्यः	जल्दी		
अद्य	हवे		
सपदि	वहेला		

अधुना	हवे	
ईदानीं	,,	
सांप्रतं	,,	
संप्रति		

अथ उपसर्गः

उपसर्ग	अर्थ	उपसर्ग	अर्थ
प्र. . .	सारीपेटे, बहु	उत्	उपर
परा. .	अतिअन्त	अभि	सौप्रकार
सं.-	सारीरीते, वृब	प्रति . .	ते उपर
अनु	पश्चात्	उप	पास सौथी
अव	न्यून, कम	आविः	प्रगट, जाहिर
निर्..	ओछा		
नि:-	विना,		

दुः-	"
दुः-	कठिण, नष्ट
वि-	विशेष
आ -	सारीपंटे, वि- शेष
नि-	नित्य, निश्चै
अधि-	वधारे
अपि-	भी, पण
अति	अत्यन्त

उपसर्गो धातुनि पाछल लगाडुवाथो धातुना अर्थ
बदली जाय इति उपसर्गः

स्त्रीप्रत्ययः

एवे स्त्रीलिंगी शब्द समझवामाटे शब्दोर्मा प्रत्यय

लगाडी छे

प्रत्यय } जाया, माया, श्रद्धा मेघा
आष् } वाचा, निंशा, दिशा
सूर्या, सुमुखा, मृगाक्षा

इक } कारिका, पाचिका, पाठिका
काप् } वेणिका, नादिका, नदीका
नौका, वेणीका

ईप् } दंडिनी, कारिणी, शूद्रो मृगाक्षी
सुमुखी, प्राची, प्रतीची, तन्वी, तन्वंगी

ति युवतिः

आनीप इन्द्राणी, ब्रह्माणी, रुद्राणी, भवानी

कारकम्.

एतच्च शब्दमा विभक्तियो ल्गाडी कर्ता कर्म,

करण विगेरे देखाडी छे

कर्ता	प्रथमा	= राजा रक्षति
कर्म	द्वितीया	रणं पश्यति
करण	त्रितीया	शरेण हन्ति
संप्रदाने	चतुर्थी	विप्राय ददाति
अपादाने	पंचमी	गृहात् गच्छति
संबन्धे	षष्ठी	शिवस्य पूजा
आधार	सप्तमी	मुखि-ताम्यूलम्
संबोधने	प्रथमा	हे जगदीश्वरा

ए शब्दशेनी हवे विशेष २ अर्थमां कारकनो भेद
साथे भाय छे

अभि	द्वितीया	अभितो देवं परिक्रामति
उपरि	".....	उपरि २ वृक्षंणक्षिणः
प्रति	द्वितीया	प्रत्येकं उपपदिश
परितः		परितः तीर्थभ्रमति
विना	पंचमी+	विद्यां विना व्यर्थम्
कृते	द्वितीया	
अधि	सप्तमी ७ द्वि २	अधिगच्छति स्वर्गं
सह	गुरुणा सह गच्छ
सदृशं	शिवेन सदृशा हरिः

साकं	त्रिताया	शक्तिन साकांविद्या विमति,
राहं		पुत्रेण साहंमच्छ
रम		समं मित्रेण पठ
रुचि		
अर्थमां	चतुर्थी	हयगेचने भक्तिः
अन्य,		
इतर,	पंचमी	पुत्रादन्योकः त्रायेत्
स्वामी	षष्ठी	वृक्षाणां स्वामी
पति	सप्तमी	गृहाणांपति गोपुपति
स्मरण	षष्ठी	
अर्थमां	द्वितीया	गुहंस्वरति, मातुःस्मरति
हेतुमां	त्रितीया	{ धनहेतुः नमति-धन हेतुना पठति

मथ्यमां	पंचमी	व्याघ्राद् विभेवे
आ ऊ ना यंगमां	पंचमी	आशमुद्राद् गज्यम्
अशीर्वादमां	चतुर्थी	साधने शुभम्भयान्
निामत्तं	सप्तमी	दुग्धेमांश्चाति
विषये	सप्तमा	व्याकरणचतुरः
द्विचर्म) कधातुमां)	द्वितीया	शिष्यं व्याकरणं अभ्यासं पयति
क्रियावि-) शेषणमां)	"	मारमयीति

इतिकारकम्

समासः

अनेक पदोंनी विभक्तियोने काढी सूची एक पद
करवुं आ काम वाली

१	अव्ययीभाव समास	जेनी पहिले अव्यय होय ते
२	तत् पुरुष	जेमां द्वितीया विगेरेमांयी बोई पण विभक्ति पहिले पदमां होय ते.
३	द्वंद्व समास	जेनी व्याख्या, च, लगाड-वाथी थाय ते
४	बहु व्रीहिः	जेना अर्थ तीजा पुरुषमां जाय ते.
५	कर्मधारण	जेमां बेऊ पद समान अर्थ दिग्वाडे ते
६	द्विगु, समास	जेना पहिले संख्या होय ते.

ए मुख्य ६ समास छे हंवें एमनी व्याख्या

जोवो जेम

अभ्ययी
भावः

शक्त्यानु सारंकृतं = यथाशक्ति

॥

शत्रुद्रा दारभ्य यत् = तत् आशनुद्रं

तत्पुरुष

ग्रामंप्राप्तः = ग्रामप्राप्तः

॥

वाणेनहत्तः = वाणहत्तः

॥

भोजनायशाकं = भोजनशाकं

॥

गुरोः सेवा = गुरु सेवा

॥

ग्राम णामधेशः = ग्रामाधीशः

॥

संग्राम षशूरः = संग्रामशूरः

द्वंद्वः

रामश्चकृष्णश्च = रामकृष्णौ

॥

विद्याच उद्योगंच = विद्योद्योगम्

॥

फलं च मूलं च पुष्पाणि च = फल मूल
पुष्प + पुष्पाणिवा

॥	परश्च परश्च = परस्प म्
॥	अन्यश्च अन्यश्च = अन्योऽन्यम्
बहव्रीहि	बहु धनं यस्यसः = बहु धनः
॥	लम्बकण्ठी यस्यसः लम्बकर्णः
॥	चन्द्रः शेखरे यस्यसः = चन्द्रशेखरः
॥....	दुष्टामेधा यस्यसः = दुर्मेधः
....	भूर्जाया यस्यसः = भूर्जानिः
॥....	घृतस्य गंध इवगंधिर्यस्यसः = घृतगंधिः
॥....	पद्मस्य गन्ध इवगंधिर्यस्यसः = पद्मगंधिः
कर्मधारयः	विद्वान् चा सौयातिश्च = विद्वद्यतिः
॥....	ईषत् उष्णं = कोष्णम्
द्विगुः....	पंचानां पुस्तकानां समाहारः = पंच पु- स्तकं

१ कई समासमां पण विभक्तिना छाप नथी
थतो.

कर्मधारयः देव पूज कश्चा सौ ब्राह्मणः = देव ब्राह्मणः

द्वन्द्वः—

माता च पिता च = पितरौ, । दुहित्रा च
पुत्रश्चपुत्रौ.

इति समासः

१-२-३-४ निपातसिद्धाः

तद्धितम्.

सब्दमा मृत्यय लगाडबाथी बापना बेटा

विंगरे थई जाय ते

अयत्यर्थमा	वसिष्ठस्य आपत्यं पुमा- नू = कृष्णस्य आ- पत्यं पुमान्	अणं इण	= वासिष्ठः कार्ष्णिः
"	गोतमस्य आपत्यं "	"	= गौतमिः
"	सोमस्य आपत्यं "	यण	सौम्यः
"	चन्द्रस्य अयं "	अयन	चांद्रायणः
"	अत्रेरपत्यं "	एयण	आत्रेयः
"	गंगायाः अपत्यं "	"	गांगेयः
"	पितृष्वसुः = "	णीय	= पैतृष्वस्त्री- यः
	पितुः पिता	"	डामह = पितामहः
	मातुः पिता	"	माताहः

देवताअर्थमां	इन्द्रोदेवता यस्यतत्	ण	ऐन्द्रम्
इदमर्थमां	सोमस्य इदम्	यण	सौम्यम्
मवअर्थे	कुलेभवम्	यण	कौल्यम्
इदमर्थे	स्वस्यइदम्	इयण	स्वकीयम्
॥	परस्य ॥	॥	परकीयम्

इतितद्धितम्, पूर्वोद्धृतम् समाप्तं.

